

NURGÜL KARAYAZI*

Nev'î Yahyâ'nın Aynası**

“Mirror” of Nev'î Yahyâ

Ö Z E T

Hakîkatin türlü vehelerle seyre dâlmabildiği bir ayna da insandır. Yaratılan her mahlûk Hakk'ın sıfatlarına mazhariyetle ayna olma vazîfesi üstlenmiştir. Fakat her insanın hem ayna olması hem de kâinattaki aynalara şâhit olup müşâhede makamında olması hasebiyle aynaya nazarı farklılık arz etmektedir. Bu mânâda aynayı tarif edecek cümleleri de nazarıyla bağlantılıdır.

Bu çalışmada Nev'î Yahyâ'nın “ayna” sembolü etrafındaki tasavvufî bakış açısı hem Dîvân'ındaki müteşâbih beyitlerinden hem de Muhyiddin İbnü'l-Arâbî'nin “Fusûsu'l-Hikem” adlı eserine şerh olarak kaleme aldığı Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb'ından örneklerle yansıtılmaya çalışıldı.

ANAHTAR KELİMELE R

Nev'î Yahyâ, Dîvân, Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb, ayna, sembol.

A B S T R A C T

Mankind is a mirror in which verity can be watched in various ways. Created with the attributes of Allah (God), every creature has undertaken the task of being a mirror.

However, for the reason that every human being is both the mirror and in the position of an observer by witnessing the mirrors in the universe, their stares at the mirror differ from each other.

In this sense, everybody's description of the mirror is associated with their stares at it. In this study, the sufistic point of view over “mirror” symbol of Nev'î Yahya has been tried to be reflected with both the mutashâbih (unclear) couplets in his Divan and samples in “Keşfü'l-Hicab min Vechi'l-Kitab” which he indited as a sharh (annotation) of “Fususul-Hikem” written by Muhyiddin İbnü'l-Arabi.

KEYWORDS

Nev'î Yahya, Divan, Keşfü'l-Hicab min Vechi'l-Kitab, mirror, symbol.

Giriş

Türkçede ayna olarak telaffuz ettiğimiz kelimenin aslı Farsça âylene veya âyene olup âyen (âhen) “demir” kelimesinden türetilmiştir (Sine- moğlu 1991: 259). İstilah olarak “Karşısındaki şeylerin görüntüsünü aksettiren, özellikle insanların kendilerini görmek için kullandıkları, arkası

* Yard. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, Karabük (nurgulkarayazi@gmail.com).

** Parantez işaretleri içinde gösterilen beyit numaralarında Mertol Tulum ve M. Ali Tanyeri'nin hazırladığı Divan (Tenkidli Basım) adlı çalışma esas alınmıştır. Beyit künyelerinde kullanılan kısaltmalar ise şunlardır: G (Gazel), K (Kaside), M (Mesnevî), Mus. (Musammat), Muk. (Mukatta), Müf. (Müfred).

sırlanmış cam veya mâdenden levha”; mecâzen “Bir durumun, bir niteliğin zihinde canlanmasına, gözler önüne serilmesine yarayan şey” (Ayverdi 2005: 1/233) demektir. Arapça karşılığı mir’âttir. Türkçesi de “gözgü”dür.

Ayna, eşyayı aksettirmesi, bu aksin bir gölgeden, hayalden ibaret olması, parlaklığı, aydınlık ve lekesizliği, cilâlı, saf ve ikiyüzlü olması gibi özellikleri dolayısıyla edebiyatta mazmun konusu olmuştur. Bir süs malzemesi olan aynanın klâsik şiir geleneği çerçevesinde benzetme unsuru olarak kullanılması çeşitli yollarla gerçekleşir. Genellikle sevgilinin yüzü, گردanı, sinesi parlak ve aydınlık oluşu yönüyle aynaya teşbih edilir (Pala 1991: 262; Pala 2005: 47; Çetindağ 2011: 415, 416).

Tasavvufî bir istilâh olarak ayna; insân-ı kâmil, kalp (Seyyid Mustafa Rasim Efendi 2008: 264), kâinatın sûret (Safer Baba 1998: 187), kâmil insanın kalbi (Seccâdî 2007: 54; Uludağ 2005: 56), yokluk (Uludağ 2005: 250), şeffaflık, bağıllık, temizlik (Yıldırım 2006: 113) gibi mânâlar taşımaktadır. Nitekim Allah’ın zât, sıfat, isim ve fiillerine mazhar ve tecellîgâh olması itibarıyla genel anlamda insana, özel anlamda kâmil insana ayna (âyine, mir’ât) ve mir’ât-ı Hak, âyine-i Rahmândenir (Uludağ 2005: 56). Zira âlemin aynası, Hak’tır. Âlemdaki her şey Hak’ta sûretlerinin bulunduğu duruma göre kendilerini görür (el-Hakîm 2005: 49). Hakk’ın aynası halk, yâni âlem, özellikle de insan-ı kâmil ve Kutup’tur (el-Hakîm 2005: 229). İnsan, ilahi mertebenin mazharı ve tecellîgâhı olması bakımından, mir’atü tecellî’l-Hak bi’l-âlem, yâni Hakk’ın âleme tecellisinin aynasıdır (el-Hakîm 2005: 236). Böylece Hakk’a nazaran bütün kâinat ayna mesabesindedir (Uludağ 2005: 56). Bir başka ifadeyle de Allah’ın varlığı yokluk aynasında yansiyarak çokluk meydana gelir (Uludağ 2005: 250).

Eva (Havvâ) Meyerovitch, *Mevlânâ’nın Eserinde Tasavvufî Temalar* adlı eserinde, “Ayna hakkında denilebilir ki, o sembolizmin bizâtihi sembolüdür; o tekabüllerin, bir mertebeden diğerine geçişi sağlayan şeyin ilhâm edicisidir” (Tahralı 2002: 33) demektedir. Tasavvufî literatürde ayna, en sık başvurulan sembollerdendir. Bilhassa Şeyhü’l-Ekber Muhyiddin İbnü’l-Arabî, sonradan kendisine izâfe edilecek olan ve sistematik temellerini attığı vahdet-i vücûd nazariyesinin temel unsurlarını anlatmak için ayna sembolizmine çokça başvurmuştur. Bu bağlamda o, ayna sembolizmini Tanrı-insan özdeşliğini değil, Tanrı ile insan arasında aynı anda

var olan özdeşlik/aynıyet ve başkalık/gayriyet ilişkisini göstermek için kullanmıştır (Ögke 2009: 77; Uluç 2007: 113).

İbnü'l-Arabî'nin ayna sembolü etrafındaki bakış açısını anlamak, eserini şerh ederek Ekberîlik'in Osmanlı fikir hayatındaki etkisine bir misâl ortaya koyan Nev'î Yahyâ'nın manzum ve mensur eserlerine nakşedilen sembolik dili anlamayı da kolaylaştıracaktır.

Ayna, İbnü'l-Arabî'nin tecellî anlayışını açıklamakta en sık başvurduğu sembollerden birisidir. Ayna tek bir hakikat olan vücûd veya Tanrı, mümkünler ise bu aynadaki sûretlerdir. İbnü'l-Arabî bu sembolü aynanın a'yân-ı sâbite, Tanrı'nın aynada yansıyan sûretler olduğu biçiminde de ele alır. Bu sembole göre yaratma, Tanrı'nın mümkünlerin aynasında veya mümkünlerin Tanrı'nın aynasında tecellîsi ve zuhûrundan fazlası değildir.

Tanrı, tanrılığının bir gereği (istidâd) olarak yaratmakta, mümkün ise mümkünlüğün doğası gereği yaratmayı kabul etmektedir. Bu düşünce ayna sembolü bağlamında daha da belirginleşmektedir. Şöyle ki, ayna karşısındaki kişi aynada görüntüsünün zuhûruna engel olamadığı gibi, ayna da o kişinin görüntüsünü göstermemelik edemez (Uluç 2007: 123-125).

Ayna ve aynadaki sûret arasında şu üç temel bağlantı göz önünde bulundurulduğunda Tanrı-âlem ilişkisi daha iyi anlaşılacaktır:

1. Görüntü, ayna olmadan ortaya çıkamaz. İbnü'l-Arabî'ye göre şeylerin varlığa gelişi, onların 'Tanrı aynası'nda zuhûr etmelerinden başkası olmadığından, ayn'lar ancak bu yüzey sayesinde var olurlar. Bu da nihâî anlamda, görüntünün varlığı aynanın varlığına bağlıdır demektir.
2. Aynayla görüntü ve görüntü ile görüntünün sahibi özdeş değildir. Bu iki çift, tamamen birbirinden farklı da değildir. Bunlar arasındaki ilişki 'ne/ne de' ve 'hem/hem de' ilişkisidir. İbnü'l-Arabî ayna ile görüntü arasındaki bu arada-olma hâlini pek çok bağlamda kullanır.
3. Ayna, üzerinde görüntü olmasa da ayna olmaya devam eder ve varlığı görüntüye bağlı değildir. Fakat aynanın aynalık vasfının kemâli, ancak aynalık fonksiyonunu yerine getirmekle gerçekleşir. Bir başka deyişle, ayna ancak üzerindeki görüntülerle kemâl bulur (Uluç 2007: 127).

“İlm ü fazîlet ile nâmdâr, şîr ü ma’rifet ile şöhet-şîâr” (Es-Seyyid Rızâ 1316: 96) Nev’î Yahyâ,¹ edebî kimliği kadar mutasavvıf kimliği (Diriöz 1977: 83-102; Mazioğlu 2004: 137-167; Sefercioğlu 2007: 52-54) ile de ele alınması gereken bir şâirdir. Nitekim çalışmamızda şâirin “ayna” sembolü etrafındaki tasavvufî bakış açısını gerek *Dîvân*’ında gerekse vahdet-i vücûd nazariyesini sistemleştiren Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin “Tek bir hakîkatin farklı aynalardaki görünümünü ele alan bir kitap” (İbnü’l-Arabî 2006: 260) olarak nitelenebilecek *Fusûsu’l-Hikem* adlı eserine şerh olarak kaleme aldığı *Keşfü’l-Hicâb min Vechi’l-Kitâb*’ından örneklerle göstermeye çalıştık.

Nev’î Yahyâ’nın dönemin padişahı Sultân III. Murâd’ın emriyle kaleme aldığı ve isimlendirilmesinin de Sultân tarafından yapıldığı, ayrıca *Fusûsu’l-Hikem*’e yapılan Türkçe ilk şerh olma özelliği taşıyan eseri *Keşfü’l-Hicâb min Vechi’l-Kitâb*’daki (Telek 2010: 444; Yürük 2009: 512, 513) “Li-münşühî” ibâresiyle şâirin kendisine ait olduğu anlaşılan beyitleri de bu bağlamda değerlendirdik.

Ayna sembolünün Nev’î Yahyâ’nın eserlerinde tasavvuf literatüründeki genel çizgiye uygun olarak üç farklı anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır: Birincisi Hakk’ın tecellilerine mazhar ve mahal olması cihetiyle kesret âlemi; ikincisi Hakk’ın ef’âl, esmâ, sıfât vezâtına tecellîgâh ve âlem aynasının cilâsı olan insan (insân-ı kâmil, ârif) ve üçüncüsü de “kalp, gönül, ruh” anlamlarındadır.

¹ Asıl adı Yahyâ olan Nev’î 940/1533-1534 yılında Malkara’da doğmuş, 1007/1599 yılında İstanbul’da vefat etmiştir. “Samimi ve aşk dolu bir şâir olan Nev’î, divan şiirinin zirveye ulaştığı ve İran şiirini taklitten kurtularak kendi benliğine kavuştuğu XVI. yüzyılın ihmal edilemeyecek önemli şâirlerindendir.” (Sefercioğlu 2007: 53). Şâirin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Nev’î Efendi (1995), *İlimlerin Özü “Netâyic el-Fünûn”* (Hzl. Ömer Tolgay), İstanbul: İnsan Yayınları, 19-54; Nejat Sefercioğlu (2001), *Nev’î Divanı’nın Tahlîli*, İstanbul: Akçağ, 1-3; Nejat Sefercioğlu (2007), “Nev’î”, *DİA*, Cilt: 33, İstanbul, 52-54; Fatma Nur Yürük (2009), *Malkaralı Nev’î Yahyâ’nın “Keşfü’l-Hicâb Min Vechi’l-Kitâb” Adlı Fusûsu’l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 15-32; Serap Telek (2010), *Malkaralı Nev’î Yahyâ’nın “Keşfü’l-Hicâb Min Vechi’l-Kitâb” Adlı Eserinin Metin ve İncelemesi 1a-219b Yaprakları Arası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 9-24.

*Dîvân'*daki ayna ile ilgili tamlama ve teşbihler şu şekildedir: “mir'ât-ı zamîr,² mir'ât-ı hayâl,³ gönül âyînesi,⁴ âyîne-i ruhsâr,⁵ âyîne-i idrâk,⁶ âyîne-i kalb,⁷ âyîne-i dil,⁸ cemâl âyînesi,⁹ âyîne-i rûy,¹⁰ âyîne-i âlem,¹¹ âyîne-i cihân,¹² mir'ât-ı dil,¹³ mir'ât-ı ruhsâr,¹⁴ felek mir'âtı¹⁵ .

Ayna-Gönül

Ayna, yoğun bir karanlıktan ve gayet ince bir aydınlıktan meydana gelir(Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü 2006: 677). Aynanın karşısındakini gösterme ve yansıtma özelliği, gerçekte aslı olmayan bir şeyin bir hayal misali ortaya çıkmasıdır. Ayna aydınlık, parlak, lekesiz ve pas tutmamış olduğu zaman iyi gösterir (Pala 2005: 47). Gönül de bir ayna gibidir. Ayna saf olmayınca görüntü vermeyeceğinden gönül de aşk ile her türlü kesâfetten arınıp saflık kazanır. Aşkın mekânı gönül, ancak bu şekilde tecellîgâh ve zuhûr mahalli olur. Bu nedenle aşk ile gönlü saf olmayan âşık da mâşûkunu göremez:

Ol mâhı görünmez diyü 'âşık niçün ağlar
İşk ile meger âyînesi sâf degüldür (G.124/3)

Kalp, ayna misâli aşk ile saf olursa sırların da mahfili olur. Bu mânâda aşk, kalbin cilâsıdır. Müminin kalbi ayna gibi olduğundan bu

² K. XXIII/28.

³ Mus. I/5.

⁴ Mus. VII/9; G. 529/5; G. 452/4.

⁵ Mus. III/8.

⁶ Mus. XI/14.

⁷ G. 13/1; G. 508/1; K. XIV/1.

⁸ G. 72/3.

⁹ G. 232/4.

¹⁰ Muk. 17/2.

¹¹ G. 529/6.

¹² G. 270/5.

¹³ G. 286/4.

¹⁴ G. 352/4.

¹⁵ K. XLV/20; XLVI/14; XLIX/18; G. 522/5.

ayna ne kadar iyi cilâlanırsa, yâni kalp ne kadar temizlenir ve saflaştırırsa oraya ilahi feyz ve inayet, o nispette fazla akar (Uludağ2005: 57):

Âyîne-vâr 'ışk ile sâf eyle kim ola
Kalbün 'arûs-ı perde-i râzun nazar-gehi (G.472/2)

Tasavvufî bir terim olarak sır, kalbe emânet edilmiş Rabbânî bir latîfedir (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü 2006: 908; Cebecioğlu 2005: 569) ve ayna söz konusu olduğunda ise “aynaların arkasına sürülen ince mâdenî tabaka”dır (Ayverdi 2006: 3/2780). Sûfilerin temel usûl ve anlayışlarına göre kalp irfan ve marifetin, rûh aşk ve muhabbetin ve sır da müşâhedenin (ulûhiyeti seyr ve temâşâ) mahallidir. Sır, ruhtan daha latîf (sırlı ve gizli) bir cevherdir; rûh da kalpten daha şereflidir (Kuşeyri 1981: 223, 224; Kuşeyrî 2005: 234, 235).

Mutasavvıflara göre insan ruhu, bu âleme melekût âleminde tertemiz olarak gelmiş; fakat dünya ve madde kırıyla pislenmiştir. Eğer tasfiye-i nefis, tezkiye-i kalp yapılırsa, ruhu ve kalbi örten kirler ve perdeler kalkar, manevî âlemde ilahi ve ezeli hakikatler kavranır (Uludağ 2005: 345).

Âşığın geniş gönlü, Hakk'ın cemalinin parıldayan nurunu yansıtan bir aynadır (Yıldırım 2006:113). Sevgilinin gönle gelmesi veya misafir olması için ondaki kirleri veya sevgiliyi rahatsız edecek rakipleri temizlemek gerekir (Çetindağ 2011:423):

Ten hicâbı ref' olup pâk oldu dil âyînesi
Cilve itmez mi dahı sînemde yârün peykeri (G.480/3)

Âlemin hissî sûretleri ve cismânî nakışları hayalden ibârettir. Zîrâ onların varlıkları, gölgelerin varlıkları gibi bizim duygu âlemimizde mevcut ise de, bu şekiller ve varlıklar bir müddet sonra bozulup kaybolur. Molla Câmî de bu mânâda bir beytinde “Evet âlem bütün hâyâldir. Fakat onda dâimâ bir hakikat cilve-gerdir” demiştir. “Cilve-ger” olan, yâni tecellî eden hakikat ise Hakk'ın bir olan vücûdudur. Yâni âlem sûretlerinden her bir sûret Hakk'ın isimlerinden bir ismin aynasıdır. Bu aynada o ismin hükümlerinin sûretleri tecellî etmektedir. Hakk'ın “vücûd-ı mutlak-ı latîf”i her bir ismin gereğine göre bu kesif âlem sûretlerinden taayyün ve tecellî etmiştir (Tahralı 2005: 49).

Gönülde her an sevgilinin güzelliğinin akisleri görülür. Sevgili kendi yüzünü âşğın gönül aynasından gösterir. Didârı seyretmek tasavvufî açıdan ilâhî temaşayı remzeder (Çetindağ 2011: 418). Âşğın gönül aynası sevgilinin zât, isim ve sıfatlarının tecellîgâhıdır.

Bir başka ifadeyle âşık mâşûkun âlemdeki aksidir. Varlık iddiasında bulunamaz zira bir ayna mesâbesindedir:

'Aks-i rûy-i yârsın âyînede
Sanma ey 'âşık vücûdun var senüñ (G. 267/3)

Gönül aynası melâmet taşı ile kırılmamalı yâni kınamalara, eleştirilere karşı âşğın gönlü bir deniz misali coşmaya devam etmelidir:

Kılmasun âyîneni seng-i melâmet münkesir
Ta'ne taşın atsalar cûş eyle deryâlar gibi (Muk. 39/1)

Diyebiliriz ki yalnız her türlü dünya kirlerinden sıyrılmış gönül aynasıdır ki o hudûdu olmayan zat ve sıfatlar tecellîlerine bir ayna, bir mâkes olabilir. Çünkü gönül aynasının bu aynaya akseden güzellik gibi, hudûdu yoktur (Rifâî 2000: 513).

Zira gönül ve göz, hânesinin duvarındaki tozu toprağı temizleyip parlatan, sevgilinin aksini gösteren nakkâş gibidir:

Hânesinün hâk-i dîvârın mücellâ eyleyüp
Yâr 'aksin gösteren nakkâşdur gönlüm gözüm (G. 302/2)¹⁶

Böyle bir hânede ezelden ebede kadar her nakış bütün perdelerden sıyrılmış olarak görünür. Her an bir başka güzelliğın aksine şâhit olunur.

Kalpteki tereddüt, aynadaki pas gibidir ve bu pastan kurtulmanın yolu kaderin emrine boyun eğmektir:

¹⁶ Beyitte "hâk-i dîvâr", "mücellâ", "aks", "nakkâş" kelimelerinin bir arada kullanılması, *Mesnevî*'de Rûmî yâni Anadolu nakkaşlarıyla Çin ressamların nakış ve tasvir mevzûundaki birbirleriyle bahse girmelerini konu alan hikâyeye telmih yapıldığını düşündürmektedir. Hikâyeye için bkz. Mevlânâ 2010: I/830-838 (3574.-3606. beyitler arası); Rifâî 2000: 510-512 (3508. -3540. beyitler arası).

Eyleyüp âyînemüz jeng-i tereddüdden halâs
Kalbümüz hükm-i kazâ me'mûr u münkâd eylesün (Mus. I/55)

Kadere boyun eğmeyen gönlün gam ve kederden halâs olması zordur. Gamlı gönülde dert ve gam git gide artar ki idrâk aynasında görülen budur:

Derd ü gam bulur terakkî hâtır-ı gamnâkde
Ben bunu gördüm hele âyîne-i idrâkde (Mus. XI/5/14)

İdrâk, daha çok akılla ilişkili olmasına rağmen şâirin burada gönlü kastettiği anlaşılmaktadır. Zira gönlün idrâki aklın idrâkinden üstündür. Mârifetullâha ermek de gönlün idrâkiyle mümkündür. Gam ve kederin meskeni gönül olduğuna göre buradaki hâli yansıtacak olan da gönül aynası olacaktır. Dert, belâ gibi meşakkatler âşığın seyr-i sülûkunda terakkisine vesile olur. Zira bunlar onu vuslat-ı yâra yaklaştırır:

Didüm dermândeyem cânâ visâlün bana dermân it
Didi derd iste var bî-çâre sen dermânda kalmışsın (G. 330/2)

Sûfiler, “belâ” sözü ile türlü türlü meşakkat, hastalık ve dertlerle dostlarının bedenlerini imtihan etmesini kastederler. Çünkü üzerindeki belâ ne kadar güçlü olursa, kulun Allah’a yakınlığı o kadar artar. Bu mânâda belâ, velîlerin elbisesi, asfiyânın beşiği ve nebilerin gıdasıdır (Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü 2006: 148, 149). Nev’î Yahyâ da “belâ” kelimesi ile gönülde gerçekleşen tecelliye farklı bir yorum getirir. Bela okları gönülde pencereler açmıştır. Sevgilinin güzelliği de bu pencerelerden içeriye girmiştir. Ayrıca “belâ” kelimesi tevriyeli kullanılarak Kur’ân-ı Kerîm’de A’râf sûresi 172. âyet-i kerîmede zikrolunan “Kâlû Belâ” hâdisesi çağrıştırılır. Böylece gönle giren ilâhî tecellinin, ta bezm-i eleste açılan pencereler kanalıyla gerçekleştiği ifade edilir:

Kılsa aceb mi dilde tecellî cemâl-i dâst
Sînemde zahm-ı tîr-i belâ açdı revzeni (G. 542/2)¹⁷

¹⁷ Ayrıca bkz. Muk. 56/2.

Ayna-Vahdet

Vahdetin binlerce aksi kesretin her zerresinde âşikârdır. Zerre güneşten, aks vechden gayrı değildir. Nitekim ne aynısı ne de gayrısıdır:

Bir mihr ü niçe zerre-i ser-geştede peydâ
Bir vech ü niçe âyînedede 'aksi nümâyân(G. 361/2)

Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyurulmaktadır: "Nereye yönelirseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır" (Bakara, 2/115). Yine bir başka âyet-i kerîmede, "Allah vardı ve Onunla berâber hiçbir şey yoktu!".

Güneş-zerre sembolünde her varlık bir zerredir ve güneşe aynalık yapar. Sevgilinin yanağının güzelliği zerrelerde görünür, ancak perdeli görünür. Çünkü zerrelere onun bir parçası değildir, onlar sadece aynadır, aynayla karşısında duran zatın aynı olması nasıl imkânsızsa, zerre ile zerreye yansıyanın aynı olması da öyle imkânsızdır (Çetindağ 2011: 276, 277).

Molla Câmî de bu hakîkate şu şekilde işaret eder: "Ayna ol da sevgilini aynada seyret. Ondan haber sormakla yetinme. Çünkü işitmek görmek gibi değildir. Cihanda zerrelere onun güzelliğinin aynasıdır. Her aynada başka bir nakış gösterir" (Safer Baba 1998: 20).

Ayna-Ârif/İnsân-ı Kâmil

Mânâ âleminin şâhidi ârif, varlığın birliğinin en güzel aynasıdır. O Mutlak Varlık'a en güzel en saf ayna olmuştur. Aşk ile aynanın saflığı arasında bir mânâ birliği oluşturursak aşkı ve kurbiyeti en fazla olan da odur. Bundan dolayı saf aşk ile gönül aynası cilâlanmış olan ârif aynayı bir örtü edinir, onun varlığı bir örtüdür. Örtünün ardında asıl Mutlak Varlık vardır ve o O'nun tecellîsinden ibarettir:

Şâhid-i ma'nîyi görür 'ârif olan hicâbsuz
Kim ruhu ayına anuñ âyineden nikâb olur (G. 65/4)

Ârifin nazarında âlemdeki nakışların güzeli çirkinini yoktur. Mademki bütün nakışlar o Nakkâş'tan mütecellîdir, o vakit hepsi birdir:

Nazar-ı nakş-ı ezel çirkini gösterdi güzel
 ‘Ârife hep bir olur yahşı yaman şâdî vü gam (G. 316/3)

Ârif için her zerre bir tevhid aynası olur (Şahinler 2002: 96). Nitekim “zât-ı Hak mir’ât-ı mümkündür. Ârif mir’âtı görmez belki mir’atta mün’akis olan sûreti görür.”

Varlıkların her biri ilâhî nûrun aynası olmakla berâber “câm-ı cihân-nümâ” (cihânı gösteren kadeh) ve “âyîne-i gîtî-nümâ” (âlemi gösteren ayna) “Âdem”, yâni insân-ı kâmidir. Onda ilahî nurların sıfatları tamâmıyla zâhir olmuştur. Nûr, kendi cemâl ve celâlini insân-ı kâmilde görmüştür (Tahralı 2005: 23).

Bir başka ifadeyle, “İnsân-ı kâmil, sebab-i îcâd-ı âlem olduğu gibi aynen ve ilmen sebab-i bekâ-yı âlemdir, ezelen ve ebeden dünyâ ve âhiret. Muhassal mazhar-ı küll-i esmâ ve sıfât vü mecmû’-ı suvere meclâ ve mir’âtdür” (Telek 2010: 135).

Aynanın insân-ı kâmil olmasının nedeni, insân-ı kâmil çokluk niteliğiyle zuhûr etse bile, birlik ve itidâlin mazharıdır (Kâşânî 2004: 512). Onun gönlü hem birliğin hem çokluğun aynasıdır. Bütün nakışların aktettiği ayna yalnız ve ancak bu gönül aynasıdır. Ezelden ebede kadar, gönle akseden her nakışın orada bütün perdelerinden sıyrılmış olarak görünmesi de bundandır. İşte gönüllerini Allah aşkıyla cilâlayanlar, her an oraya bir başka güzelliğin vurduğunu görürler; her an Allah’ın sayısız güzelliklerinden birinin şâhidi olurlar (Rifâî 2000: 513).

Hakk’ın sûretine kendi vechinin ayna olduğu idrâkine varmak isteyen de “ehl-i nazar”dan yâni bir âriften, insân-ı kâmilden “kesb-i safâ” eylemeli, saflık kazanmalıdır:

Ger kesb-i safâ eyler isen ehl-i nazardan
 Hak sûretine vechüni âyîne bilürsin (G. 347/4)

Allah üstünlük derecelerine göre velilerde, nebilerde, resûllerde daha açık ve daha mükemmel tecellî eder; fakat en mükemmel ve en göz kamaştırıcı ve şaşaalı biçimde Hz. Muhammed’de tecellî ve zuhur eder (Uludağ 2005: 56, 57):

Tal’atün ism-i a’zama meclâ
 Nûr-ı Hak’dan hakikatün mu’lem (M. VI /28)

Ayna-Feyz-i İlâhî (Tecellî)

Feyz, sâlikin çalışması ve çabası söz konusu olmaksızın Allah tarafından onun kalbine herhangi bir hususun verilmesi demektir. Her an tecellî eden feyz aracılığıyla meydana gelen varlıklar, özündeki imkân itibariyle yok olmakta, fakat tecellî eden Hakk'ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır (Uludağ 2005: 137).

Feyyâz da Allah'ın sıfatlarından olup "bereket ve bolluk veren", "çok cömert" gibi anlamlara gelmektedir (Parlatır 2006: 461). Kur'ân-ı Kerîm'de "Allah yer ve göklerin nûrudur." (Nûr, 24/35) buyurulmaktadır. Tefsirlerde nûr kelimesi "aydınlatıcı, tedbir edici, Münevvir yâni 'nûrlandırıcı'" mânâsında ele alınıyor (Bursevî 1995: 6/518-520). Yahut "Allah yer ve göklerdeki nûrun sahibidir" deniliyor. Mutasavvıflara göre Allahu Teâlâ hazretleri, semavat ve arzın nûrudur. Nûr, zâtıyla zâhir ve eşyânın kendisiyle zâhir olduğu şeydir... Vücûd Allah'ın vücûdu, zuhûr, Allah'ın zuhûru olunca, Allah Teâlâ semavat ve arzın nûru, yâni ervâh semâvatının ve ecsad arzının "izhâr edicisi" olmuştur ki o da gerek mevcûdattan ve gerek âzâdan her ne mevcûd oldu ise, kendisiyle mevcûd olmuş olan "Vücûd-ı Mutlak"tır (Kaşânîyyü's-Semerkandî 1988: II/322).

Nitekim Allahu Teâlâ "yer ve göklerin nûru" olduğu için her şeyi o nûr ile zulmet-i ademden izhâr eyler (Konuk 1990: III/213). Vücûdun zâhiri bu Nûr'un tecellisidir; ve bu Nûr'un âyinesidir; ve bu Nûr'un mazharı ve sıfatıdır (Tahralı 2005: 40, 41; en-Nablûsî 2003: 116):

Aynada akseden de aynadır. Feyyâz olan Allah, âleme nûrunu en mükemmel şekilde lutfetmiştir:

Kâbil-i sûret olan âyinedür âyinede
Feyz-i nûr itmede Feyyâz ne bîş itdi ne kem (G. 316/2)

Bu ilahi feyiz, gerçekte değil, varlık sisteminin mantığında iki aşamalıdır: Feyz-i akdes ve feyz-i mukaddes (el-Hakîm 2005: 197). Aynların Hakk'ın vücûduna ayna olması bir başka ifadeyle Hakk'ın dış varlıklarda tecellisine "feyz-i mukaddes", Hakk'ın vücudunun isimler, sıfatlar ve aynlara ayna olmasına "feyz-i akdes" denilmektedir: "Ba'dehû, a'yân için iki i'tibâr-i latîf dahi etmişlerdür. Birisi bu ki a'yân merâyâ-yı vücûd-ı

Hak ola. Niteki makâm-ı feyz-i mukaddesdür. Sânîsi bu ki, vücûd-ı Hak mir'ât-ı a'yân ve esmâ ve sıfât ola. Niteki mertebe-i feyz-i akdesdür" (Telek 2010: 258).

Ayna-Akıl

Hakikat yolunda cünûn makamı âkil olmaktan üstündür. Zira mürekkeple, kalemlerle irfan yolunu kat' etmek kâfi değildir. Ayna olmak ya da o aynaya muhatap olup hakikati o aynadan seyretmek aşk iledir. Nitekim kalem aşk yolunda nâçâr kalır. Kelimelere sığmayan duygular kaleme dökülemez:

Mürekkebdan kalemden âyine sûret-pezîr olmaz
Müfid olmaz cünûn ehline merd-i zû-fünûn olmak (G.230/3)

Ayna-Rind

Şâir, bir beytinde rindin tanımını yaparak sincap postundan elde edilen kurşunî renkli kürke karşı küllü tercih edip dervişler gibi keçe giyerek gönül aynasını pâk edene "rind" denilebileceğini söyler. Bir başka ifadeyle varlığa karşı yokluğu, sefâyâya karşı cefâyı tercih eden, gönül aynasını her türlü mâsivâdan temizleyerek Hakk'ın tecellî mahalli eyleyen kişinin rind olabileceğini dile getirir:

Rind odur tercih idüp hâkisteri sincâbdan
Pâk idüp âyinesin kendin nemed-pûş eyleye (G. 450/2)

Ayna-Kadeh

Âşıklar için aşk şarabının kadehi de parlak bir ayna gibidir. Bu ayna daha İskender¹⁸ ile Cem¹⁹ yaratılmadan önce vardır. Dolayısıyla bu şarap,

¹⁸ Makedonyalı İskender, "âyine-i âlem-nümâ" olarak da bilinen hocası Aristo tarafından yapıлып İskenderiye'de yüksek bir yere konulan ve yüz fersah mesafede bulunan düşmanını gösterdiğine inanılan âyine-i İskender dolayısıyla şiirlerde anılır. Bkz. Pala 2005: 48, 236, 237.

¹⁹ Divan şiiri geleneğinde câm-ı Cem veya câm-ı cihân-nümâ adı verilen ve dünyanın dört bir yanını seyrettirdiğine inanılan bir kadehe sahip olduğu düşünülen Cem'in, aynı zamanda şarabı da bulduğu söylenir. Bkz. Onay 1993: 87, 88; Pala 2005: 86, 87.

ilâhî bir şaraptır. Âşık, sırları gösteren İskender aynasıyla yedi rengi gösteren Cem kadehinden önce aynasını ve kadehini parlatmıştır (Çetindağ 2011: 472):

Bana mir'ât-ı mücellâ idi câm-ı mey-i ışk
Olmamışdı dahu İskender ile Cem hâdis (G. 36/3)

Yukarıda daha çok *Dîvân'*ından seçtiğimiz beyitlerle Nev'î Yahyâ'nın tasavvufî bir nazarla ayna sembolünü şiirlerinde nasıl işlediğini göstermeye çalıştık. *Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb* adlı eserinde ise İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd nazariyesinin tesirinde bu sembolü değerlendirdiğini daha açık bir şekilde görmekteyiz.

Tanrı, isimlerinin ayn'larını veya kendi ayn'ını kapsayıcı bir varlıkta görmek istemiştir. Çünkü bir şeyin kendisini yine kendisi ile görmesi o şeyin kendisini başka bir şeyde görmesinden farklıdır (Uluç 2007: 135). Bu nedenle Hak, nihâyetsiz olan isim ve ayn'larını görmeyi dilediği vakit, bu ilâhî "emânet"i taşımaya ehil, kevn-i câmia olan insânın (insân-ı kâmilin) vücudu bir ayna olarak yaratılmıştır. Zîrâ âdemsiz âlem cilâsız, karanlık bir ayna mesâbesindedir. Aynadaki sûret, görünenin aynı olmakla berâber o varlığı temsil ettiği gibi, âlem de Hakk'ın aynı değildir fakat Hakk'ın sırrı onda tecellî etmekte, âşikâr olmaktadır:

"Ya'nî vaktâki zât-ı Hak min-haysü'l-esmâi ve a'yânihâ nefsinin bir kevn-i câmiada ki vücûd-ı insândır, görmek diledi ise, zîrâ bir şey nefsinin nefsinde görmek emr-i âharda görmek gibi olmaduğîçün, meselâ âyîne gibi ki, zîrâ manzûrun-fih olan mahall i'tâ itdüğü sûret-i mahsûsa zâlike'l-mahalsiz zâhir olmayan suverdendir. Zîrâ Hakk'un nefsi Hakk'a bu takdîrce bir sûretde zâhir olur ki, ol sûreti i'tâ eden mahall manzûrun-fih ol sûret-i mer'iyye zâhir olmaz" (Telek 2010: 127).

İbnü'l-Arabî'ye göre Cenâb-ı Hak, tecellîlerini yansıtan bir ayna kolumundaki âlemin cilâlanmasını dileyince, insanların atası olan Hz. Âdem'i yaratmıştır. Çünkü Hz. Âdem'in rûhu ruhtar âleminin, akli akıllılar âleminin, nefsi canlılar dünyâsının ve cesedi de ölümler âleminin cilâsıdır. Böylece o, mükemmel yaratılışıyla bir cesed hükmündeki âlemin rûhu olmuştur. Eğer Âdem var olmasaydı, âlemin vücûdu ruhsuz ve cansız yere serilmiş bir ceset ya da cilâsız bir ayna gibi kalırdı (Ögke 2009: 83, 84).

Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb'ın Âdem Fassi'nda Hakk'ın aynası olan Âdem ile âlemin cilâlandığı hakîkatini şâir şu dizelerle dile getirmektedir:

“Li-münşühî:

Mevc urdı çü bahr-i feyz-i akdes
 A'yân-ı kavâbil oldı peydâ
 Pes feyz-i mukaddes ile tekrâr
 Keşf oldı tecelliyât-ı esmâ
 Esmâ vü sıfât oldı fâil
 Ef'âli kabûl idüb müsemmâ
 Cem' oldı kavâbil ü fevâil
 Sahrâ-yı vücûda çıkdı eşyâ
 Âyîne-i âlem idi âlem
 Lîkin yok idi cilâsı aslâ
 Çün sûret-i Âdem itdi cilve
 Âyînesin eyledi mücellâ
 Eşbâh-ı suverde saldı pertev
 Ervâh-ı muammeyât-ı ma'nâ
 Âyîne-i Âdem oldı âhir
 Meclâ-yı cemâl-i Hak Teâlâ

Şâir, şiirdeki maksadını “nesir” diyerek şöyle ifade eder: “Ya'nî vaktâki Hak Teâla evvelâ âlemi bir şebah-ı müsevvâ, nûr-ı cilâdan muarrâ yaratdı ise, pes takâzâ-yı zuhûr-ı nûr-ı esmâ-i ilâhiyye ol mir'ât-ı muzlimenin cilâsın iktizâ idüb ve nûr-ı vücûd-ı Âdem ayn-ı cilâ-i mir'ât-ı âlem ve ol sûret cem'-i esmâya rûh-ı mükerrerrem oldı” (Telek 2010: 128, 129).

Bu izâhta kastedilen sadece Hz. Âdem değil bilcümle insanlığın hakîkatidir. İnsân, hakîkati ile bu âlemin cilâsı, bütün mevcûdâtın zübdesi, özü, hülâsası olmuştur.

Zirâ mahlûkat içerisinde mükerrerrem kılınan, kulluk emânetini yüklenen, bütün esmânın “cem'” makamı yâni toplandığı Âdem, Hakk'ın tecellilerini görmek dilediği âlem aynasına cilâ olabilecek kâbiliyettedir.

Yine “Tercüme-i Rubâi-i Câmî li-münşühî” başlığıyla da Molla Câ-mî'nin bu düşünce eksenindeki bir dörtlüğünü Türkçeye tercüme eder:

Fî'l-mesel bir ten-i bî-cân idi âlem evvel
 Yâ pür-âyîne ki ne nûr ola anda ne cilâ
 Saldı çün ol şebaha sûret-i Âdem pertev

Cân virüb cismine âyînesine virdi safâ (Köprülü Kütüphanesi, Fazıl
 Ahmed Paşa Blm./715: 9^a)

Âlemin hülâsası olan ve kendinden önceki mertebeleri kendinde toplayan “Âdem”de Hak kendi sûretini, yâni sıfat ve isimlerini en mükemmel şekilde müşâhede eder. Fakat bu müşâhede, uzaktan ve kendi vücûdunun hâricinde bulunan bir şeye bakış gibi düşünülmemelidir. Zîrâ bütün mertebeler “mutlak vücûd”un dışında olmadığı gibi, her bir mertebede tecellî ve zuhûr eden de bu vücûddur. Bu müşâhede Hakk'ın bütün zerrelere Zât'ı ile zuhûr ve huzûru ile vuku' bulan “zevkî” bir müşâhededir (Tahralı 2005: 23).

İrfân sahibi varlık aynasındaki “zevkî” müşâhedede, “mutlak vücûd”un sûretinin gayrında bir vücûd görmez:

“Ya'nî Hak Subhânehû ve Teâlâ fî'l-mesel âlem-i zâhirde olan âyîne gibi olur ki, eğer kendü sûretün eğer gayrun sûretini anda görürsin; ammâ ekser hâlde mir'âtı görmezsin ve görmeyi maksûd etmezsin. Eğerçi misâlin mümessile tamâm mutâbakatı yokdur. Zîrâ mir'ât-ı vücûd-ı Hak gâyet latîftir. Hiç rü'yete salâhiyyeti yokdur. Ammâ mir'ât-ı unsuriyyâta his taalluk etmek kâbildür; ammâ mutâbakat umûr-ı lâzîmeden değildir.

Zîrâ tahkîkan sen kaçan, ol âyinede kendü sûretün yâ gayr sûretin görsen, ol âyineyi görmezsin. Ammâ ilmün vardur ki, ol sûretleri ol âyinede gördün gayrı da görmedün” (Telek 2010: 187, 188).

Tek bir hakikat olan Mutlak Vücûd (Cenâb-ı Hak); onun dışındaki diğer varlıklar ise bu aynadaki sûretlerdir. Bir başka açıdan ayna a'yân-ı sâbite, Hak ise aynada yansıyan görüntülerdir. Tanrı-âlem ilişkisi çerçevesinde Cenâb-ı Hak da yaratılmışlar (mahlûkat) için bir ayna konumundadır. Buna göre yaratma, Cenâb-ı Hakk'ın mümkün/izâfî varlıklar aynasında veya mümkün varlıkların Hak aynasında tecellîsinden başka bir şey değildir. Aynadaki görüntü ile bu görüntünün sâhibi arasındaki ilişki gibi âlem de ne Cenâb-ı Hak ile aynadır, ne de O'ndan gayrıdır:

“Pes Hak Teâlâ senün nefsünü görmekte, senün mir'âtün olur.

“Ve sen dahi vücûd-ı aynî i'tibâriyle Hakk'un esmâsını görmekte ve ba'zı ahkâmınun zuhûrında mir'âtsın, zîrâ vücûd ile a'yân-ı sâbite ve kemâlâtı zâhir olur ve a'yân ile sıfât-ı vücûd ve ahkâm-ı esmâ zâhir olur zîrâ a'yân mahall-i nukûş-ı sıfât u ahkâmdur. Niteki Nebî (aleyhi's-selâm) buna işaret idüb, buyurur: المؤمن مرأت المؤمن [Mü'min, mü'minin aynasıdır.] zîrâ mü'min, cümle-i esmâullâhdandır.

Ve ol mir'ât-ı Hak ki, senün aynundur. Ol ayn-ı Hak'dur, gayrı değildir, zîrâ esmâ mertebe-i ahadiyyette Hakk'un aynının gayrı değildir, belki nefsidür. Pes sen Hakk'un nefesine mir'âtsın, Hak nefsinisinde görmekte, niteki Hak senin nefesine mir'âtdür, sen nefsini Hak'da görmekte, pes gâh Hak mir'ât oldı sen râî oldun ve gâh sen mir'ât oldun Hak râî oldı” (Telek 2010: 190).

“Pes kaçan Hakk'ı görsek, nefsimüzi görürüz. Zîrâ zevâtımız ayn-ı zât-ı Hak'dur. Zîrâ hakikat mugâyeret yokdur. Belki mugâyeret, mücerred taayyün ve ıtlâk hasebi iledür, yâhud nüfûsumuz anda gördük demekdür. Zîrâ Hak bir mertebede bizüm mir'ât-ı zevâtımızdur.

Ve kaçan Hak Subhânehû ve Teâlâ bizi müşâhede itse nefsini müşâhede eder. Ya'nî zâtını görür. Zîrâ zât-ı Hak bizüm sûretimüz ile zâhir olmuşdur” (Telek 2010: 157).

Hakikat şu ki “hâricde vücûddan gayrı şey' yoktur. Ve ol vücûd ayn-ı Hak'tır.” Bütün kâinat, hattâ bir zerre bile bu “vücûd”dan hâli değildir.” Başka bir ifadeyle bütün mertebelerde zuhûr eden Hakk'ın bir olan vücûdudur. Mevcut varlıkların “hakikat” ve “bâtın”ı bu vücûddur. Varlık sâhasına çıkmış her mevcutta, hattâ bir zerrede bile bu “vücûd” sârîdir. Cisimler âlemindeki her varlık zâhir olduğu şehâdet âleminde önceki mertebeleri “bilkuvve” kendi “hakikat” ve “bâtın”ında taşımaktadır. Bütün mevcûdât bir olan “mutlak vücûd”un mertebe mertebe tenez-zülü neticesinde zuhûra gelmiştir (Tahralı 2005: 14).

Bu mânâda Hak, aynaya bakan kişi; ayna, mümkünler (mahlûkat); aynadaki sûretler ise şehâdet yâni maddî, hissedilir âlemdeki varlıklardır. Ayna kendi kabiliyeti nisbetinde aynadaki sûreti aksettirir:

“Niteki şey'-i kebîr, mir'ât-ı sagîrde sagîr görünür. Ve mir'ât-ı sagîrün hakikati sûret-i kebîrün sûret-i sagîre tekallübün iktizâ ider. Elvânda dahi hâl böyledür. Sûret-i mahallün levni ile munsabiğ ve mütelevvin olur.”

Aynı hakîkati şâir, güneş-ayna teşbihi ile şu şekilde dile getirir:

Âftâbî der-hezârân âb-gîne tâfte
 Pes be-reng-i her yekî tâb-ı ayân endâhte
 Cümle yek-nûrest lîkin rengâ-yı muhtelif
 İhtilâfî der-meyân-ı îñ ü ân endâhte(Telek 2010: 212)

[Bir güneş binlerce aynada parlamıştır
 Sonra her birinin içine açık bir yansıması düşürmüştür
 Hepsi bir nûrdur (ışıktır), fakat farklı renklerdedir
 Bunun ve onun arasına (böylece) fark atmıştır.]

Tanrı-âlem ilişkisi çerçevesinde ayna sembolüne baktığımızda Hakk'ın kula ayna oluşu, kulun istidat ve kabiliyeti ölçüsündedir. Dolayısıyla aynadaki tecellî, kendisinde tecellî gerçekleşen kulun istidâdı sûretindedir. Denilebilir ki bu ilâhî tecellî, kulun istidâdına ayna hüviyetindedir. Kul, kendi istidâdının sûretinde ilâhî tecellîyi gördüğünde, Hak aynasında kendi sûretinden başka bir şey göremez. Dolayısıyla kulun Hak aynasında gördüğü, mutlak olarak Hak Teâlâ değildir. Zira kulun Hakk'ı mutlak olarak görmesi mümkün değildir. Çünkü kulun ilâhî ilimde sâbit bulunan hakîkati (ayn-ı sâbitesi) Cenâb-ı Hakk'ın zâtının tecellîlerinden (şe'n) biridir. Bunun için ilâhî tecellîde kendisine tecellî edilen kulun baktığı/gördüğü şey, ancak kendisinin sâbit hakikatinden ibârettir. İlâhî tecellîlerden birini görmekle kul, Cenâb-ı Hakk'ın zâtını görmüş olmaz. Ancak kul, kendi sûretini, yine O'nun varlığının içinde gördüğünü bilir. Bu durum, duyular dünyâsında ayna içinde yansıyan görüntüleri görmeye benzer. İnsan, ayna içinde yansıyan görüntüleri ya da kendi görüntüsünü ayna içinde gördüğünü bilir; fakat aynanın cismîni göremez. Yâni aynadaki görüntüye dalmış durumdayken, aynanın cismânî yüzeyini görmek mümkün olmaz. Zıddı da mümkündür: Aynanın yüzeyiyle meşgulken de aynadaki görüntüyü gereği gibi görmek imkânsızdır. Çünkü aynı anda hem görüntüyü, hem de aynanın yüzeyini görmek mümkün değildir. Bununla birlikte insan, bakışının aynı zamanda her ikisine de yönelik olduğunu bilir. İşte aynada görme işinin bu tür özelliklerini, Cenâb-ı Hak, üzerinde tecellî ettiği kulun O'nu mutlak sûrette göremeyeceğini, ancak kulun kendi kabiliyeti, istidâdı ölçüsünde yansımaları görebileceğini insanlara göstermek için bir örnek olarak sunmuştur (Ögke 2009: 81, 82).

Şöyle bir hakikat daha vardır ki Hak'tan gelen bu ilâhî tecellî bir an kesintiye uğrasa cümle mevcûdât mahvolur. Hakk'ın vechinin tecellîsi olan âlem aynasında varlıktan eser kalmaz:

“Dahı ma'rifet-i mezkûre sâhibine irfân-ı mezbûrdan sonra bi-tarîki'l-keşf ve'l-ıyân ma'lûm ve nümâyân olur ki, vücûd-ı âlem halk değildir; illâ tecellâ-yı vech-i Hak'dur ki, merâyâ-yı suver a'yân-ı sâbitede zâhir ve hüveydâ olur. Öyle a'yân-ı sâbite ve ahvâl ki, hâricde vücûd-ı ol tecellâsız muhâldür. Ya'nî eğer Hak bir ân tecellâdan fâriğ olsa, a'yân-ı hâriceden eser nümâyân kalmaz.” (Telek 2010: 285)

“Aynalar sigar ve kiber ve tûl ve arz ve istikâmet ve inhinâ ile mütefâvite olduğçündür, şehâdet-i hiss ile. Bu takdîrce mir'ât, isti'dâdât-ı mezâhire misâl olur; yâhud hazerât-ı esmâiyyeye misâl olur.” (Yürük 2009: 378)

“Ammâ nazarun esmâ ve sıfât haysiyyetine ise ol vakit, Hak, merâyâ-yı müteaddide-i misâlin giyer. Hülâsa-i makâl, eğer hakikat-i vâhide-i mer'iyyesin görüp, eşhâs-ı cüz'iyyesi olan merâyâyâ bakmazsan, hakikat-i mezbûreyi, zât-ı ganiyy-i ani'l-âlemîn görürsin. Ve eğer muktezîyât-ı esmâiyyeden olan merâyâ-yı muhtelifeye teveccüh idersen kesret-i mezâhir ve fakr-ı imkânı müşâhede idersin.” (Yürük 2009: 379)

“Pes Hak bize nazar etmez; illâ isti'dâdımız i'tâ itdüğü sûret ile nazar ve tecellî ider. Ya'nî 'mâ-i tecellî kemâlde ve noksânda zarfımızun levnine tâbi' olur.” (Yürük 2009: 504)

“Hâlbuki tecellî-i zâtî ebeden olmaz; illâ abd-i mütecellâ-lehûnun sûret-i isti'dâdı ile olur. Ya'nî abdün Hakk'ı görmeğe isti'dâdı ne sûretle ise Hakk'ı ol sûret ile görür, gayrı sûret ile görmek ihtimâl değildir. Zîrâ tecellî sûret-i isti'dâdun gayrıyla olmak muhâldür.”(Telek 2010: 187)

Netice itibariyle “zât-ı Hak ve vücûd-ı mutlak, ism-i Zâhir ile zuhûr etmedi; illâ insânun mir'ât-i vücûd-ı ile etti” (Yürük 2010: 312). Âlemdeki sûretler Hakk'ın aynasıdır. Bu durumda zâhir Hak, mazhar halktır. Bir diğer açıdan ise Hakk'ın vücûdu halkın aynasıdır, âlemdeki sûretler zâhirdir: “Muhassal-ı kelâm suver-i âlem, mir'ât-i Hak olmak var. Ki zâhir Hak ve mazhar halk ola. Yâhud vücûd-ı Hak mazhar ve mir'ât-i halk olmak var ki suver-i âlem zâhir ve mazhar-ı Hak ola.” (Yürük 2009: 451).

Âlem aynası olmasaydı Cenâb-ı Hak bilinemez ve görünemezdi. Hak âleme ayna olmasaydı mahlûkat kendi kabiliyet ve istidâdlarını bilemezdi. Cenâb-ı Hakk'ı bilfiil yansıtan ve tecellî mahalli olan insân-ı kâmil yaratılmasaydı âlem aynası cilâsız ve ruhsuz kalırdı. Nitekim gönül aynası olmasaydı insanın Rabbi ile mânevî irtibatı olmaz; insan, yitiği olan hikmeti elde edemez, âlemdeki her nakışta tecellî eden Nakkaş'ı hakîkatiyle bilip kulluk edemezdi.

Ayna ve aynadaki sûrete baktığımızda; sûret, bir yandan aynaya bi-tişik ve neredeyse aynı, diğer yandan aynadan ayrı ise, insanın varlığı da hem Hak ile aynı hem de Hak'tan gayridir:

Cemâlün cilve-ger eşyâda eşyâ bî-haber senden
 Celâlün perdesidür eyleyen men'-i nazar senden
 Mezâhir vechüne mir'ât ü nûrundan eser zerrât
 Cihân hep cümleten âsârün ammâ yok eser senden (Telek 2010:

236)

Nev'î Yahyâ, edebiyat mahfillerinde şiir yazmadaki kabiliyeti ve ilmî cihetiyle takdir görmüş fakat tasavvufî cihetiyle üzerinde pek durulmamış bir şâirdir. Çalışmamızda onun "ayna" sembolü etrafındaki hayal ve idrâk dünyasını *Dîvân*'ındaki şiirlerinden ve *Fusûsu'l-Hikem*'e şerh olarak kaleme aldığı *Keşfü'l-Hicâbmin Vechi'l-Kitâb* adlı eserinden örneklerle göstermeye çalıştık. Nev'î Yahyâ'da aynanın tasavvufî bir sembol olarak âlem aynası, insân-ı kâmil ve gönül aynası şeklinde değerlendirildiğini gördük.

Şâirin tasavvufî bilgisinin eserlerine zenginlik ve derinlik kazandırdığı âşikârdır. "Osmanlı toplumundaki tasavvuf ve özellikle de vahdet-i vücûd fikrinin esas alındığı İbn Arabî ekolünün yansıması olan şerhler geleneğindeki zincirin bir halkası" (Yürük 2009: 512) olan *Keşfü'l-Hicâbmin Vechi'l-Kitâb* onun tasavvuf ilmine vukûfiyetini en mükemmel şekilde göstermektedir. Söz konusu eserin tasavvufî, edebî kavram ve unsurlar açısından ele alınması eserin değerinin anlaşılması için önem arz etmektedir. Zira bir eser, müessirinden izler taşır. Bu anlamda Nev'î Yahyâ'nın eserleri ilmî derinlik, edebî sanat ve belâgat gibi özellikleri göz önünde bulundurulduğunda edebî bir hazine hüviyetindedir.

Kaynaklar

- AYVERDİ, İlhan (2005), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük Kubbealtı Lugatı 1:A-G*, (Red. Ahmet Topaloğlu), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- , İlhan (2006), *Misalli Büyük Türkçe Sözlük Kubbealtı Lugatı 3:O-Z*, (Red. Ahmet Topaloğlu), İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı (1995), *Rûhu'l-Beyân Tefsîri* (İhtisar Eden: Muhammed Ali Sabûnî) (Trc. Abdullah Öz), C. 6, İstanbul: Damla Yayınevi.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları.
- ÇETİNDAGAĞ, Yusuf (2011), *Ayna Kitabı*, İstanbul: Kitabevi.
- DİRİÖZ, Meserret (1977), "Nev'î", *Türkoloji Dergisi*, C. VII, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 83-102.
- El-Hakîm, Suad (2005), *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- en-Nablûsî, Abdülgânî (2003), *el-Vücûdu'l-Hak: Gerçek Varlık: Vahdet-i vücûd Müdafaası*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Es-Seyyid Rızâ (1316), *Tezkire-i Rızâ*, Dersâadet: İkdâm Matbaası.
- İbnü'l-Arabî (2006), *Fusûsu'l-Hikem*, (Çeviri ve Şerh: Ekrem Demirli), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kâşânî, Abdürrezzak (2004), *Tasavvuf Sözlüğü*, (Çev. Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaşâniyyü's-Semerkandî, Kemâleddin Abdürrezzak (1988), *Te'vilât-ı Kâşâniyye* (Trc. Ali Rıza Doksanyedi) (Yay. Hzl. M. Vehbi Güloğlu), C. II, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- KONUK, Ahmed Avnî (1990), *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi III*, (Hzl. Mustafa Tahralı - Selçuk Eraydın), İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları.
- Kuşeyrî, Abdülkerim (1981), *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risalesi* (Hzl. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kuşeyrî, Abdülkerim (2005), *Kuşeyrî Risâlesi [Sûfîlerin İnanç ve Ahlâkı]* (Trc. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand.

- MAZIOĞLU, Hasibe (2004), "Nev'î'nin Hayatı ve Kişiliği", *Journal of Turkish Studies=Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Vol. 28/1, 137-167.
- Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (2006), (Ed. Zafer Erginli), İstanbul: Kalem Yayınevi.
- Mevlânâ (2000), *Mesnevî-i Şerîf I: Aslı ve Sadeleştirilmişiyile Manzum Nahifî Tercümesi*, (Hzl. Âmil Çelebioğlu), İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Nev'î (1977), *Divan Tenkidli Basım* (Hzl. Mertol Tulum, M. Ali Tanyeri), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Nev'î Efendi (1995), *İlimlerin Özü "Netâyic el-Fünûn"*, (Hzl. Ömer Tolgay), İstanbul: İnsan Yayınları.
- Nev'î Efendi, Yahyâ b. Ali (1002/1593), *Keşfü'l-Hicâb min Vechi'l-Kitâb*, Köprülü Kütüphanesi, Fazıl Ahmed Paşa Blm./715: 9a.
- ONAY, Ahmet Talât (1993), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hzl. Cemâl Kurnaz), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ÖGKE, Ahmet (2009), "İbnü'l-Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem'inde Ayna Metaforu", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)*, 23, 75-89.
- PALA, İskender(1991), "Ayna (Edebiyat)", *DİA*, C. 4, İstanbul, 262.
- , İskender (2005), *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (2006), *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.
- Rifâî, Ken'an (2000), *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Safer Baba (1998), *Istılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye Tasavvuf Terimleri*, İstanbul: Heten Keten Yayınları.
- SECCÂDÎ, Seyyid Cafer Seccâdî (2007), *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*, (Çev. Hakkı Uygur), İstanbul: Ensar Neşriyat.
- SEFERCİOĞLU, Nejat (2007), "Nev'î", *DİA*, C. 33, İstanbul, 52-54.
- Seyyid Mustafa Rasim Efendi (2008), *Tasavvuf Sözlüğü Istılâhât-ı İnsân-ı Kâmil* (Hzl. İhsan Kara), İstanbul: İnsan Yayınları.
- SİNEMOĞLU, Nermin (1991), "Ayna", *DİA*, C. 4, İstanbul, 259-260.
- ŞAHİNLER, Necmettin (2002), *Aynasını Arayan Adam*, İstanbul: İnsan Yayınları.

- TAHRALI, Mustafa (2002), “Fusûsu’l-Hikemde Tezadlı İfâdeler ve Vahdet-i Vücûd”, Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi II* (Hzl. Mustafa Tahralı- Selçuk Eraydın), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9-38.
- TAHRALI, Mustafa (2005), “Vahdet-i Vücûd ve Gölge Varlık”, Ahmet Avni Konuk, *Fusûsu’l-Hikem Tercüme ve Şerhi III*, (Hzl. Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9-63.
- TELEK, Serap (2010), *Malkaralı Nev’i Yahya’nın “Keşfü’l-Hicâb Min Vechi’l-Kitâb” Adlı Eserinin Metin ve İncelemesi 1a-219b Yaprakları Arası*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ULUÇ, Tahir (2007), *İbn Arabî’de Sembolizm*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2005), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- YILDIRIM, Nimet (2006), *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- YÜRÜK, Fatma Nur (2009), *Malkaralı Nev’î Yahyâ’nın “Keşfü’l-Hicâb Min Vec-hi’l-Kitâb” Adlı Fusûsu’l-Hikem Şerhinin Tahkik ve Değerlendirilmesi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.